

Türk bilig
TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI
ISSN : 1302-6011

Kuruluş Tarihi: 2000

Kurucusu / Founder

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM

Sahibi / Owner /ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Dr. Bülent GÜL

YAYIN DANIŞMA KURULU / PUBLICATION BOARD OF OVERSEERS

Prof. Dr. Sema BARUTCU ÖZÖNDER [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Çetin CUMAGULOV [KIRGIZİSTAN] • Prof. Dr. Nikolay İvanoviç EGOROV [ÇUVAŞISTAN-RUSYA] • Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Shimin GENG [ÇİN] • Dr. Bülent GÜL [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Şakir İBRAYEV [KAZAKİSTAN] • Prof. Dr. G. JORİGT [İÇ MOĞOLİSTAN-ÇİN] • Prof. Dr. Karl REICHL [ALMANYA] • Prof. Dr. Marek STACHOWSKI [POLONYA] • Prof. Dr. Dursun YILDIRIM [TÜRKİYE]

YAYIN HAKEM KURULU / BOARD OF REFEREES

Yrd. Doç. Dr. Ferruh AĞCA • Yrd. Doç. Dr. Soner AKPINAR • Prof. Dr. Şerif AKTAŞ • Doç. Dr. Nihayet ARSLAN • Prof. Dr. İ. Hakkı AKSOYAK • Prof. Dr. F. Sema BARUTCU-ÖZÖNDER • Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY • Prof. Dr. Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU • Prof. Dr. İsmet ÇETİN • Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU • Prof. Dr. Çetin CUMAGULOV • Doç. Dr. Jale DEMİRCİ • Prof. Dr. Cem DİLÇİN • Doç. Dr. İbrahim DİLEK • Yrd. Doç. Dr. Figen Güner DİLEK • Prof. Dr. Abide DOĞAN • Prof. Dr. Musa DUMAN • Doç. Dr. Süer EKER • Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN • Prof. Dr. Bilge ERCİLASUN • Yrd. Doç. Dr. Genç Osman GEÇER • Prof. Dr. Shimin GENG • Doç. Dr. G. Gonca GÖKALP ALPASLAN • Yrd. Doç. Dr. Faruk GÖKÇE • Prof. Dr. İsmail GÖRKEM • Dr. Bülent GÜL • Prof. Dr. Şakir İBRAYEV • Prof. Dr. Ayşe KIRAN • Doç. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR • Dr. Serdar ODACI • Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR • Prof. Dr. İsa ÖZKAN • Prof. Dr. Karl REICHL • Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM • Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU • Yard. Doç. Dr. Mete TAŞLIOVA • Prof. Dr. İsenbike TOGAN • Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN • Prof. Dr. Alemdar YALÇIN • Doç. Dr. Paşa YAVUZARSLAN • Prof. Dr. Dursun YILDIRIM • Prof. Dr. Emine YILMAZ • Doç. Dr. Ayşe YÜCEL-ÇETİN

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Editör / Editor

Dursun YILDIRIM

Yayın Kurulu Başkanı / Chairman of Editorial Board

Bülent GÜL

Yayın Kurulu Üyeleri / Members of Editorial Board

Ferruh AĞCA • Esra BİLGE • G. Gonca GÖKALP-ALPASLAN • Faruk GÖKÇE • Sibel HATİPOĞLU • Zehra KADERLİ • Serdar ODACI • Mete TAŞLIOVA • Haydar YALÇIN

Kapak Tasarımı: Mehmet Fidancı

İç Tasarım: Bülent Gül / Serdar Odacı

*

Türk bilig, hakemli yerel süreli yayındır.

**

Türk bilig, MLA (Modern Language Association) International Bibliography, EBSCO PUBLISHING, European Reference Index for the Humanities (ERIH) ve TÜBİTAK/ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Türk bilig’de yayımlanan makaleler yayıncının yazılı izni olmadan tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imlâ tercihi yazarlarına aittir. Başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzeri şeylerin yazılarda kullanım sorumluluğu yazara aittir.

İLETİŞİM ADRESİ / INFORMATION ADDRESS

Türk bilig

Türkoloji Araştırmaları

H.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 06800 Beytepe/Ankara TÜRKİYE

web sayfası: <http://www.turkbilig.hacettepe.edu.tr>

e-posta: turkbilig@hacettepe.edu.tr

Türk bilig, 2010/19 Öncü Basımevi’nde (Sor.Müd. Yusuf AVAN; Kazımkarabekir Cad. 85/2 İskitler/ANKARA, Tel: 3843120) basılmıştır.

Ankara <Bahar>2010

Türk Bilig

TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI

ISSN : 1302-6011

Kuruluş Tarihi: 2000

Kurucusu / Founder

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM

Sahibi / Owner /ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Dr. Bülent GÜL

YAYIN DANIŞMA KURULU / PUBLICATION BOARD OF OVERSEERS

Prof. Dr. Sema BARUTCU ÖZÖNDER [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Çetin CUMAGULOV [KIRGIZİSTAN] • Prof. Dr. Nikolay İvanoviç EGOROV [ÇUVAŞISTAN-RUSYA] • Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Shimin GENG [ÇİN] • Dr. Bülent GÜL [TÜRKİYE] • Prof. Dr. Şakir İBRAYEV [KAZAKİSTAN] • Prof. Dr. G. JORİGT [İÇ MOĞOLİSTAN-ÇİN] • Prof. Dr. Karl REICHL [ALMANYA] • Prof. Dr. Marek STACHOWSKI [POLONYA] • Prof. Dr. Dursun YILDIRIM [TÜRKİYE]

YAYIN HAKEM KURULU / BOARD OF REFEREES

Yrd. Doç. Dr. Ferruh AĞCA • Yrd. Doç. Dr. Soner AKPINAR • Prof. Dr. Şerif AKTAŞ • Doç. Dr. Nihayet ARSLAN • Prof. Dr. İ. Hakkı AKSOYAK • Prof. Dr. F. Sema BARUTCU-ÖZÖNDER • Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY • Prof. Dr. Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU • Prof. Dr. İsmet ÇETİN • Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU • Prof. Dr. Çetin CUMAGULOV • Doç. Dr. Jale DEMİRCİ • Prof. Dr. Cem DİLÇİN • Doç. Dr. İbrahim DİLEK • Yrd. Doç. Dr. Figen Güner DİLEK • Prof. Dr. Abide DOĞAN • Prof. Dr. Musa DUMAN • Doç. Dr. Süer EKER • Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN • Prof. Dr. Bilge ERCİLASUN • Yrd. Doç. Dr. Genç Osman GEÇER • Prof. Dr. Shimin GENG • Doç. Dr. G. Gonca GÖKALP ALPASLAN • Yrd. Doç. Dr. Faruk GÖKÇE • Prof. Dr. İsmail GÖRKEM • Dr. Bülent GÜL • Prof. Dr. Şakir İBRAYEV • Prof. Dr. Ayşe KIRAN • Doç. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR • Dr. Serdar ODACI • Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR • Prof. Dr. İsa ÖZKAN • Prof. Dr. Karl REICHL • Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM • Prof. Dr. Bilge SEYİDOĞLU • Yard. Doç. Dr. Mete TAŞLIOVA • Prof. Dr. İsenbike TOGAN • Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN • Prof. Dr. Alemdar YALÇIN • Doç. Dr. Paşa YAVUZARSLAN • Prof. Dr. Dursun YILDIRIM • Prof. Dr. Emine YILMAZ • Doç. Dr. Ayşe YÜCEL-ÇETİN

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Editör / Editor

Dursun YILDIRIM

Yayın Kurulu Başkanı / Chairman of Editorial Board

Bülent GÜL

Yayın Kurulu Üyeleri / Members of Editorial Board

Ferruh AĞCA • Esra BİLGE • G. Gonca GÖKALP-ALPASLAN • Faruk GÖKÇE • Sibel HATIPOĞLU • Zehra KADERLİ • Serdar ODACI • Mete TAŞLIOVA • Haydar YALÇIN

Kapak Tasarımı: Mehmet Fidanca

İç Tasarım: Bülent Gül / Serdar Odacı

*

Türk Bilig, hakemli yerel süreli yayındır.

**

Türk Bilig, MLA (Modern Language Association) International Bibliography, EBSCO PUBLISHING, European Reference Index for the Humanities (ERIH) ve TÜBİTAK/ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Türk Bilig'de yayımlanan makaleler yayıncının yazılı izni olmadan tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imlâ tercihi yazarlarına aittir. Başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzeri şeylerin yazılarda kullanım sorumluluğu yazara aittir.

İLETİŞİM ADRESİ / INFORMATION ADDRESS

Türk Bilig

Türkoloji Araştırmaları

H.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 06800 Beytepe/Ankara TÜRKİYE

web sayfası: <http://www.turkbilig.hacettepe.edu.tr>

e-posta: turkbilig@hacettepe.edu.tr

Türk Bilig, 2010/19 Öncü Basımında (Sor.Müd. Yusuf AVAN; Kazım Karabekir Cad. 85/2 İskitler/ANKARA, Tel: 3843120) basılmıştır.

Ankara <Bahar>2010

XIX. YÜZYIL MUTASAVVİF ŞAİRLERİNDEN AYINTABLI SİRRÎ ve DİVANI

Halil İbrahim YAKAR*

Özet: Bu araştırma, XIX. yüzyılda Gaziantep'te yetişen ve bugüne kadar hakkında bilimsel bir çalışma yapılmayan mutasavvif şâir Sırrî Bidârî ve Divanı hakkındadır. Çalışmada önce şairin hayatı ortaya konmuş, sonra Divân'ının şekil, üslup ve muhtevâ özellikleri şiirlerinden örnekler verilerek incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sırrî Bidârî, mutasavvif, divan şiiri, Gaziantep

A XIXth Century Poet Sırrî Bidârî and His Diwan

Abstract: This study is about sophist poet Sırrî Bidârî and his Diwan. He lived in Gaziantep in the XIX. century and no significant scientific research has been made about him so far. In the current study, in the first part his life and structural and stylistic properties of his Diwan are examined. Examples of his poems in which he expresses his feelings and thoughts are analyzed.

Key words: Sırrî Bidârî, sofist poet, divan, Gaziantep

GİRİŞ

Bir şehrin türlü özelliklerini ortaya koyan ve şehir monografileri olarak adlandırılan çalışmalar edebiyat tarihimizde fazla bir yer işgal etmezler. Tam teşekküllü Türk edebiyat tarihinin ortaya konulabilmesi için şehir monografilerinin tamamlanması, mahallî durumda kalmış fakat edebiyat tarihi kitaplarına girememiş eser ve şairlerin gün ışığına çıkarılması gerekmektedir. Yerel kalmış şahsiyetlerin tanınmasını ve Türk edebiyat tarihine kazandırılmasını amaçlayan bu çalışmalar vasıtasıyla homojen bir yapıya sahip olan divan şiirinin, Osmanlı coğrafyasındaki dağılımı daha net görülecektir. Tezkireler belli başlı şehirlerde yaşamış ve tanınmış olan şairleri bünyelerinde barındırmaktadırlar. Klasik edebiyat özelliği taşımış olmasına rağmen genel kapsamlı edebiyat tarihi kitaplarına giremeyen pek çok divan şairi mevcuttur. Yapılan araştırmalar, klasik şüara tezkirelerinde sayısal olarak daha az şaire sahip şehirlerdeki şair sayısının, mahalli kaynaklardaki şairlerin de eklenmesiyle bir hayli yekun tuttuğunu ortaya koymaktadır (Yakar, 2007:80).

Edebiyat tarihinin dönüm noktalarını belirleyen “büyük” şairleri bir tarafta tutarsak, taşrada hüküm süren, şiir estetiği ve anlayışında “Divan şiiri izleri”nin XX. yüzyıla kadar devam ettiği bu sahada yapılan çalışmalarda açıkça görülmektedir. Divan edebiyatı ile halk edebiyatı arasında duran fakat muhteva ve nazım şekilleri bakımından divan edebiyatına daha yakın olan Tekke edebiyatı da tasavvufî anlam

* Yard. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi.

XIX. YÜZYIL MUTASAVVİF ŞAİRLERİNDEN AYINTABLI SİRRÎ ve DİVANI

Halil İbrahim YAKAR*

Özet: Bu araştırma, XIX. yüzyılda Gaziantep'te yetişen ve bugüne kadar hakkında bilimsel bir çalışma yapılmayan mutasavvif şâir Sırrî Bidârî ve Divanı hakkındadır. Çalışmada önce şairin hayatı ortaya konmuş, sonra Divân'ının şekil, üslup ve muhtevâ özellikleri şiirlerinden örnekler verilerek incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Sırrî Bidârî, mutasavvif, divan şiiri, Gaziantep

A XIXth Century Poet Sırrî Bidârî and His Diwan

Abstract: This study is about sophist poet Sırrî Bidârî and his Diwan. He lived in Gaziantep in the XIX. century and no significant scientific research has been made about him so far. In the current study, in the first part his life and structural and stylistic properties of his Diwan are examined. Examples of his poems in which he expresses his feelings and thoughts are analyzed.

Key words: Sırrî Bidârî, sofist poet, divan, Gaziantep

GİRİŞ

Bir şehrin türlü özelliklerini ortaya koyan ve şehir monografileri olarak adlandırılan çalışmalar edebiyat tarihimizde fazla bir yer işgal etmezler. Tam teşekküllü Türk edebiyat tarihinin ortaya konulabilmesi için şehir monografilerinin tamamlanması, mahallî durumda kalmış fakat edebiyat tarihi kitaplarına girememiş eser ve şairlerin gün ışığına çıkarılması gerekmektedir. Yerel kalmış şahsiyetlerin tanınmasını ve Türk edebiyat tarihine kazandırılmasını amaçlayan bu çalışmalar vasıtasıyla homojen bir yapıya sahip olan divan şiirinin, Osmanlı coğrafyasındaki dağılımı daha net görülecektir. Tezkireler belli başlı şehirlerde yaşamış ve tanınmış olan şairleri bünyelerinde barındırmaktadırlar. Klasik edebiyat özelliği taşımış olmasına rağmen genel kapsamlı edebiyat tarihi kitaplarına giremeyen pek çok divan şairi mevcuttur. Yapılan araştırmalar, klasik şüara tezkirelerinde sayısal olarak daha az şaire sahip şehirlerdeki şair sayısının, mahalli kaynaklardaki şairlerin de eklenmesiyle bir hayli yekun tuttuğunu ortaya koymaktadır (Yakar, 2007:80).

Edebiyat tarihinin dönüm noktalarını belirleyen "büyük" şairleri bir tarafta tutarsak, taşrada hüküm süren, şiir estetiği ve anlayışında "Divan şiiri izleri"nin XX. yüzyıla kadar devam ettiği bu sahada yapılan çalışmalarda açıkça görülmektedir. Divan edebiyatı ile halk edebiyatı arasında duran fakat muhteva ve nazım şekilleri bakımından divan edebiyatına daha yakın olan Tekke edebiyatı da tasavvufî anlam

* Yard. Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi.

XIX. YÜZYIL MUTASAVVİF ŞAİRLERİNDEN AYINTABLI SİRRÎ ve DİVANI

içeriğini kaybetmeden XX. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Tekke edebiyatının son dönem temsilcilerinden birisi de bu güne kadar hakkında herhangi bir bilimsel çalışma yapılmayan ve “Sırrî Bîdârî” mahlasıyla tasavvufî şiirler yazan Antep’li¹ Nazlızâde Mustafa Ağa’dır.

A. HAYATI

Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız Nazlızâde Mustafa Sırrî Bîdârî 1254/1839’da Antep’te doğmuş, 1328/1912’de 73 yaşında aynı şehirde vefat etmiştir. Mezarı günümüzde de sıkça ziyaret edilen ve halk arasında Ali Baba diye anılan Şuaybzâde Ali Âkif Efendi’nin² türbesini çevreleyen duvar dahilindedir. İlk önce Besnili oğlu Mustafa Efendi’den, sonra da Antep ulemâsından Kanberzâde’den ders almıştır (Güzelbey, 1988: 217). Kaynaklarda şairin öğrenimi konusunda başka bilgi bulunmaz. Ancak onun, divanında kullandığı dil, kavram ve tabirlerden yola çıkarak iyi bir eğitim aldığı söylenebilir. Varlıklı bir aileye mensup olduğu için Ağa sıfatıyla anılan şair, hayatı boyunca küçük ticarî faaliyetler dışında herhangi bir işle uğraşmamış, sahip olduğu mal varlığıyla geçinmiştir. Nesli, oğulları tarafından “Nazlı”, kızı tarafından “Koçak” soyadları ile sürmektedir.

Sırrî Bîdârî, şimdi Kilis’te müze ve aile mezarlığı olarak kullanılan Şeyh Efendi³ Tekkesinin o zamanki şeyhi Nakşibendî Abdullah Sermest Efendi’ye bağlıdır. Kimi beyitlerinde buna değinir:

*Bihamdi’llah der-i ihsânına Kutmîriz ey Sırrî
Kadîmen ‘abd-i mahz-ı hâcegân-ı Nakşibendânız⁴ (G.78-9)*

*Sülûk-ı Nakşibendîñ sâliki tayy-ı zamân eyler
Özün mahv eyleyip ol ân mekânın lâ-mekân eyler (G.67-1)*

¹ Tezkireler üzerine önemli araştırmaları bulunan Prof. Dr. Mustafa İsen’in, Anadolu sahasında yazılmış 27 tezkireyi tarayarak meydana getirdiği bilimsel istatistiğe göre Osmanlı coğrafyasında şâir yetiştiren 211 yerleşim merkezi arasında Gaziantep, yetiştirdiği 26 şâirle on birinci sırada yer almaktadır. Fatin Tezkiresi’nden sonra yazılmış biyografi özelliği taşıyan eserlerin, mahallî kaynaklı çalışmaların ve özel kütüphanelerdeki mecmua, cönk ve divanların incelenmesi sonucunda haklarında herhangi bir inceleme yapılmadığı için adı kayıtlara geçmeyen şâirlerin de eklenmesiyle bu sayı 117’ye ulaşmıştır (Yakar 2007: 78-90).

² Şuaybzâde Ali Âkif Efendi 1822-1905 yılları arası Antep’te yaşamış Nakşibendî tarikatına mensup bir tekke şeyhidir. Kilisli Abdullah Sermest Efendi’nin ölümünden sonra onun halifelikliğini almıştır (Göksel, ty:23).

³ Atatürk 28 Ekim 1918’te Halep dönüşü Kilis’teki Abdullah Sermest Efendi Tekkesini ziyaret etmiştir. 1924 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması öngören kanunla Türkiye çapındaki tüm tekkeler kapatılmasına rağmen, Atatürk’ün emriyle kapatılmayan tek tekke Abdullah Sermest Efendi Tekkesi idi (Şahin 1999: 1).

⁴ Beyitlerin okunmasında kelime başı, içi ve sonu ayın ve hemzeleri kesme işareti ile belirttik. Uzunlukları ve ince okunuşları şapka işareti ile gösterdik. Şair son dönemde yaşamış birisi olduğu için, okumaları yazıya göre değil, günümüz Türkçesine yakınlaştırarak yaptık.

Divan'ına yazılan takrizden anlaşıldığına göre, Sırrî hayatta iken şiirlerini ve *Hikâye-i Garîb* adlı mensur tasavvufî hikâyesini kendi el yazısı ile bir deftere kaydetmiştir. Takrizi yazan ancak hakkında bilgi sahibi olmadığımız bu kişi, Sırrî'nin dağınık halde bulunan şiirlerini, ölümünden sonra divan şeklinde düzenlemiş ve divanın sonuna da Sırrî'nin *Hikâye-i Garîb* adlı eserini eklemiştir. Takrizde Sırrî'nin şiirleri ve *Hikâye-i Garîb*'i⁵, takrizden sonra yazdığı 21 beyitlik manzumede ise, hayatına ilişkin kimi bilgiler vermiştir. Takrizi yazan kişi, Sırrî hayatta iken onun yanında bulunduğunu ve Sırrî'nin Hak aşığı bir kişi olduğunu belirtmiştir⁶.

Bulundum 'asr-ı âlîsinde ol zât-ı şeref-şânî

Çü bildim feyz-i 'aşk-ıla anı Hak bahtiyâr etmiş (Sırrî Divanı, s.3)

Tasavvuf erbâbı kişilerin yetişmesinde bağlı oldukları şeyhlerle münasebetleri büyük önem arz etmektedir. Mürşidi sayesinde tasavvufî yolu aydınlanan mürit, geçmesi gereken merhaleleri şeyhinin himmetiyle kat etmektedir. Divanın başına yazılan takrizden anlaşıldığına göre Sırrî'nin yetişmesinde dört şahıs önemli rol oynamıştır. Bunlardan ilki Abdullah Sermest Efendi'dir⁷. Sırrî, Sermest Efendiyle tanıştıktan sonra tarikat yoluna girmiştir. İkincisi Ali Âkif Efendi'dir ki Sırrî, bu zatın zahir ve batın her emrine riayet etmiştir. Sonra Ahmet Efendi'ye⁸ intisap ederek cism ü canını şeyhine adamıştır. Son olarak Muhammet Vakıf Efendi'ye⁹

⁵ Takrizde şöyle denmektedir: "...Nâzlızâde Mustafa Sırrî-i Ayntâbî kuddise sırrahu hazretlerinin te'lif-kerdeleri olan işbu kısım-ı edebiyâtdan yani dürer-i bahr-i hakâyık olan eş'âr-ı mu'ciz-beyânları ki 'asr-ı sa'âdetlerinde dest-i hattı ile muharrer evrâk-ı perîşân üzere... müşârün ileyh hazretlerinin 'asr-ı sa'âdetlerinde bulunduğumuz cihetle bîflerce hârikü'l-âdelerin vü niçe kelâm-ı hikmet-encâmların gûş u müşâhade eyledikleri tahrîr vü ta'rîfi mümkün olmadığından yalnız ârif-i bi'llâh ve mazhar-ı ilmü'l-esmâ vü maden-i nûru'n-nûr olduğu kelâm-ı hikmet-şi'ârlarından daha ziyâde müstebân olmakla tuhfetü'l-ihvân işbu şerîflerinden tebyîz u tahrîre mübâseret eyledim..." (Sırrî Divanı, s. 1).

⁶ Manzumeyi yazan zat, kendisinin şâir olarak anılmaması gerektiğini, Sırrî hakkındaki sözleri kalbine vürud eden ilham ne ise öylece kaleme aldığını belirtir: ..ammâ gaflet olunmaya ki ehl-i Hakkîn kelâm-ı şerîfi 'ayn-ı kelâmu'llâh olup akla kıyâs olunmaz bu eelden vezn-i mevzûn ve münâsebet-i şî'riyye aramak cidden câ'iz değildir zîrâ kalb-i 'ârif vürud eden vâridât-ı ilâhiyye ne ise lisân-ı 'ârif öyle tekellüm eder. (Sırrî Divanı, s.2).

⁷ Abdullah Sermest Efendi (1819-1882) yılları arasında Kilis'te yaşamış Nakşibendî tarikatına mensup bir tekke şeyhidir. Mutasavvıf bir şâir olan Abdullah Sermest Efendi'nin Divanı yayımlanmıştır. (Şahin 1999).

⁸ Şeyh Ahmet Hamdi Elbistanî, Abdullah Sermest Efendi'nin halifelerinden olup Ali Âkif Efendi'den sonra postnişinlik yapmıştır. Sırrî, şeyhi Ahmet Efendi hakkında bir gazel yazmıştır. (G.60)

⁹ Muhammet Vakıf Efendi (1876-4 Mayıs 1965), Abdullah Sermest Efendi'nin oğlu ve halifesi olup Ahmet Hamdi Elbistanî'den sonra tekke postnişinliğini sürdürmüştür (Şahin, 1999:24).

XIX. YÜZYIL MUTASAVVIF ŞAİRLERİNDEN AYINTABLI SIRRÎ ve DİVANI

hizmet etmiş ve böylece alını velayet nuruna gark olmuştur. Dolayısıyla bu dört tarikat şeyhi, Sırrî'nin tasavvuf yolunda rehberi olmuştur.

*Edip dört pîre hizmet iktibâs-ı feyz-i 'ilm ile
Erip ser-menzil-i maksûda bahtın kâm-kâr etmiş*

*Cenâb-ı Hazret-i Sermeste evvel intisâb ile
Sülûk-ı râh-ı Hakka biñ can ile ibtidâr etmiş*

*Dahi şâh-ı 'Alî 'Âkife cândan olup teslîm
Gerek zâhir gerek bâtın her emre îtisâr etmiş*

*Muhassal Hazret-i Şâh Ahmede bî'at edip soñra
Hemîşe cism ü cânın hizmetine inhisâr kılmış*

*Ahîren Hazret-i pîr-i Muhammed¹⁰ Vâkıfu'l-esrâr
Cebîninde velâyet nûrunu Hak âşikâr etmiş*

Sırrî'nin, Mehmet Sait, Sakıp, Ökkeş, Abdullah, Ali, Mustafa isimlerinde altı oğlu ve ismini bilmediğimiz bir de kızı vardır (Nazlı 1945:3). Oğlu Sakıp'ın şahsında gençlere öğüt vermek üzere bir de gazel kaleme almıştır. “Gözümün nuru” diye hitap ettiği oğluna şöyle seslenir:

*Her insâna sakın meyl etme dilden ey gözüm nûru
'Avâm içre sakın zann etme erbâb-ı 'inâyet var (G.60-3)*

*Sığın sen her zamân Hakka şerâr-ı halkdan Sâkıb
Ki ancak vâhibü'l-ihsân olan Hakdan himâyet var (G.60-6)*

B. ESERLERİ

I. Hikâye-i Garîb: *Hikâye-i Garîb* veya *Ser-güzeşt-i Kalender*, Sırrî Divanı'nın Uygur Tazebay nüshasının sonuna eklenmiştir. Tasavvufî konuların işlendiği bu mensur hikâyenin sadece beş sayfası mevcuttur. Hikâyenin geri kalan kısmına bütün çabalarımıza rağmen ulaşamamıştır. E.2 nüshasındaki şiirlerin bazılarında düşülen “Garîb’de var” notundan *Hikâye-i Garîb*'in manzum parçalar da ihtiva ettiği, ayrıca divanın başında bulunan takrizdeki ifadelerden *Hikâye-i Garîb*'in de divan gibi dağınık hâlde bulunduğu ve takrizi yazan kişinin hikâye metnini toparladığı anlaşılmaktadır¹¹. Kalender meşrepli bir dervişin başından geçen ve Nakşibendî tarikatındaki seyr-i sülûk merhalelerini ve sülûkta karşılaşılan sorunların çözüm yollarını ihtivâ eden tasavvufî bir eserdir.

¹⁰ Beyitteki “pîr-i Muhammed” tabiri anlamı bozmaktadır. Tamlama yapılmadığı zaman da vezin eksik çıkmaktadır.

¹¹ Takrizde *Hikâye-i Garîb*'le ilgili şu bilgiler verilmiştir. “...kezâlik kelâm-ı mensûr ile hikâye-i Garîb ve Ser-güzeşt-i Kalender nâmıyla müsemmâdır ki mahzâ tarikat-i aliyye-i nakşibendîye sülûk ve esnâ-yi sülûkda zuhûra gelecek varta ve ondan çâre-i halâsı hikâye tarzında tahrîr buyurdıkları nesr-i celîl dahî evrâk-ı perîşân üzre idi.” (Sırrî Divanı, s.1)

Baş: Elhamdülillahi rabbü'l-âlemîn minnet ol rahîm ü rahman ü ol hüdâ-yı zü'l-celâl ü zü'l-kemâl

Son: ol ânda hâl-i 'âcizânem özge bir hâle tahvîl olup cüz'ice olan akl ü idrâkim başdan gidip deryâ-yı aşkıñ...

II. Divan: Şairin şu an elimizde biri tam ikisi eksik olmak üzere üç yazma nüshası bulunan bir divanı mevcuttur¹². Divan nüshalarının tavsifi şöyledir:

a. Uygur Tazebay Nüshası (T.1): Prof. Dr. Uygur Tazebay'da bulunan bu nüshada 168 gazel, 7 tam 1 eksik murabba, 2 terci-i bend, 4 kıta (2'si tarih kıtası), 1 tahmis, 1 ilahi, 4 beyitlik 2 mesnevi, 10 müfret, 2 nazm mevcuttur. Talik ile yazılan ve 144 sayfa olan bu nüsha 202x132-150x70 mm boyutlarındadır. Sondan eksik olan nüsha iki sütun halinde 14 satırdır. Sarımtırak Avrupa kağıda yazılan divanın arkası ve kenarları meşin, miklepli ciltlidir. Divan'ın ne zaman tertip edildiği bilinmemektedir. Divan'ı tertip eden kişi yazmanın başına on sekiz satırlık mensur bir takrizle Sırrî hakkında yirmi bir beyitlik bir manzume yazmıştır. Divan'ın iç kapağında *Gazi Ayıntablı Nazlızâde Mustafa Ağanın eseri* yazılı bir not vardır. Yine divanın iç sayfasında "*Oğullarım bu risâleyi zâyî etmeyiniz. Her beyti bir mu'ciz-i tasavvufdur*" yazılı bir not daha bulunmaktadır. Takrizin başladığı birinci sayfanın başına "*Dîvân-ı Nazlı-zâde Mustafâ Sırrî Bîdârî-i gam-hârî Hazretlerinin ulviyyete dâ'ir muhrîk eseri*" başlığı konmuştur. Sırrî'nin şiirlerinin başladığı beşinci sayfanın başına ise *Hâzâ Dîvân-ı Sırrî Bîdârî* notu düşülmüştür.

Baş: Elhamdü liveliyyinellezi kad istecmaal-enfüsü bi'l-lâhûti ve'l-ceberrûti ve'l-irâdeti bi-zâtihi...

Sonu: Ol ânda hâl-i 'âcizânem özge bir hâle tahvîl olup cüz'ice olan akl ü idrâkim başdan gidip deryâ-yı aşkıñ....

b. Tuncer Nazlı Nüshası (E.1): Bu nüshanın fotokopisi Sırrî'nin torunlarından Tuncer Nazlı'dadır. Nüshanın aslı elimizde olmadığı için eserin fizikî özelliklerine ilişkin bilgi vermek mümkün olamamaktadır. 77 sayfa olan bu nüsha rika ile yazılmıştır. Sayfalardaki satır sayıları değişiklik arz etmektedir. Şiirler elif-ba sırasına göre yazılmamıştır. İlk sayfanın başına *Eser-i Nazlı-zâde Mustafâ Sırrî gam-hârî Efendi Hazretleri Sırrî Bîdârî* başlığı konmuştur. Nüshada 76 gazel, 4 murabba, 1 ilahi, 1 terci-i bend vardır. Bu nüshadaki gazellerden dördü T.1'de bulunmamaktadır.

Baş:

*Âgeh ol cismiñe ey gâfil ki bir cân gizlidir
Bî-habersiñ kul nazar cân içre cânân gizlidir*

¹² Yazma nüshaları ellerinde bulunduran ve faydalanmamız için fotokopilerini şahsımıza veren Prof. Dr. Uygur Tazebay'a ve Tuncer Nazlı'ya teşekkür ediyorum. 1945 yılında Sırrî'nin torunlarından Hurşit Nazlı, T.1 nüshasındaki ilk 25 gazeli küçük bir broşür halinde yayımlamıştır (Nazlı, 1945).

XIX. YÜZYIL MUTASAVVIF ŞAİRLERİNDEN AYINTABLI SIRRÎ ve DİVANI

Sonu:

*Hâsılın olsa belâ vü derd-i gam ey Sırriyâ
Her görenler hey'etim zann etdiler sûret beni*

c. Tuncer Nazlı Nüshası (E.2): Bu nüshanın da fotokopisi Sırrî'nin torunlarından Tuncer Nazlı'dadır. Aslı elimizde olmadığı için fiziki özelliklerine ilişkin bilgi vermenin mümkün olamadığı bu nüsha 36 sayfa olup talik ile yazılmıştır. Sayfalardaki satır sayıları değişiklik arz etmektedir. İçinde elif-ba sırasına göre değil de rastgele yazılan 36 gazel, 1 ilahi, 1 müfret ve 2 tarih mevcuttur. Gazellerden beşi T.1'de bulunmamaktadır.

Baş:

*İrişdi mürdeler ihyâ için nevrûz sultânı
Dem-â-dem müstefâd-ı feyz olur dehriñ gülistânı*

Sonu:

*Göñülde cûşîş-i aşk-ı ilâhîye olan tâlib
Özün mahv eyleyip her nâ-be-câ da'vâdan el çeksün*

Nazım Şekilleri ve Türleri

Tekke şairleri gerek halk edebiyatına gerekse divan edebiyatına ait birçok nazım şekliyle şiirler kaleme almışlarsa da Sırrî divanında sadece divan edebiyatına ait şekillerinin kullanıldığı görülür. Divan üzerinde yaptığımız karşılaştırmalı çalışmada toplam 215 adet manzume tespit edilmiştir. Divanda 177 gazel (gazellerden 11 tanesinde matla' beyti yoktur), 7 tam 1 eksik murabba, 2 terci-i bend, 4 kıta (2'si tarih kıtası), 1 tahmis, 1 ilahi, 4 beyitlik 2 mesnevi, 10 müfret, 2 nazm, 2 tarih mevcuttur. Divanda büyük oranda gazel şeklinin kullanıldığını görüyoruz. Gazellerdeki beyit sayıları farklılık göstermektedir. 6 beyitle yazılan gazeller olduğu gibi 15 beyitle yazılmış gazeller de mevcuttur.

Tasavvuf şiirinin türleri, ele aldıkları konu itibariyle birbirine çok yakın olduğu için Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı manzumelerinin nazım türü meselesi üzerinde henüz fikir birliği sağlanamamıştır. Nazım türünü belirleyen unsur, şekle bakılmaksızın, şiirde işlenen konudur (Güzel 2000: 520). Sırrî, divanında nutuk, nasihat-nâme, tevhid, münacât, na't, ilâhî (nefes), mersiye, şathiye, methiye, hicviye, devriye, tarih, fahriye nazım türlerinde şiirler kaleme almıştır

Vezin ve Kafiye

Dinî-tasavvufî gelenekte şiir yazar şairler genellikle hem hece hem de aruzla şiir yazmayı tercih etmelerine rağmen Sırrî divanındaki 215 manzumenin hepsi de aruzla yazılmıştır. Sırrî'nin şiirlerinde de diğer şairlerde olduğu gibi yer yer imale, zihaf gibi vezin kusurları görülmektedir. Özellikle tekke edebiyatı şairlerinde divan şairlerine nispetle daha fazla görülen aruz kusurları şairlerinin yeteneksizliklerinden çok, bu şairlerin şiirlerini, "lisân-ı kâl" ile değil, "lisân-ı hâl" ile yazmalarıyla ilgilidir. Onların şiirle hedeflediği, içlerinde buldukları hâl ve vecdi

duyurabilmek, etraftakilere “ilâhî aşk”ı aktarabilmektir. Böyle bir bakış nedeniyle bu şiirlerde sanat kaygısı ikinci plana itilmiştir. (Erol 2003:176). Bu özellik Sırrî'nin şiirlerinde de karşımıza çıkar. Divan'da sık olmamak kaydıyla imâle yapılmış mısralara tesadüf edilse de şairin zihaf konusunda daha dikkatli olduğu görülür:

Fâni olmakdır murâdım cism zindândır baña (G.2-2)
Dertli iseñ dermâna gel bunda durur Lokmâna gel (G.33-2)

Göñül ser-levhasında eylerim evsâfımı tahrîr (G.34-2)
Beni pâ-mâl-i hicrân eyleyen bir şive-kârımdır (G.35-1)

Bâki sanmañ bu fenâyı siz de eylersiz 'ubûr (G.37-1)
Değildir nefsimiz ker-kes gibi her cîfeye tâlib (G.38-2)

Türk şairlerince en çok kullanılan kalıplar, remel ve hecez kalıpları olmuştur. Sırrî de şiirlerinin büyük bir kısmını bu kalıplarda kaleme almıştır. Divan'da kullanılan aruz kalıpları şunlardır:

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (105)
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün (10)
mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün (64)
mefâ'ilün mefâ'ilün feülün (2)
mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün (27)
müstef'ilün müstef'ilün (2)
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün(2)
mef'ülü fâilâtü mefâ'ilü fâilün(1)
mef'ülü mefâ'ilün mef'ülü mefâ'ilün(1)
mef'ülü mefâ'ilü feülün(1)

Sırrî, tam ve zengin kafiye ağırlıklı şiirler yazmıştır. Kafiye kelime seçerken, çoğunlukla kelimelerin kök-ek ilişkisine önem vermiştir. Sırrî, 40 şiirde yarım, 153 şiirde tam, 15 şiirde ise zengin kafiye kullanmıştır:

Mesken etdim şimdilik ben kim diyâr-ı gam henüz
Bu gamın def'ine çâre bulmadım hemdem henüz (G.79-1)

Zihî bir nevresîde kadd-i bâlâ çeşm-i şehlâdır
Ona emsâl olur mu dilberân 'âlâdan 'âlâdır (G.70-1)

Ey dil heves-i 'aşk-ıla gül-zâra mı düşdüñ
Bülbül gibi feryâd ederek zâra mı düşdüñ (G.94-1)

Şiirdeki âhengi ortaya koyan redifler muhteva bakımından bütünlük arz eden şiirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Sırrî Divanında bulunan 215 manzumenin 162'sinde ek, kelime ve kelime gruplarından oluşan redifler kullanılmıştır. Redifler genelde Türkçe ek ve kelimelerden oluşmaktadır:

Zâhid bizi ta'n eyleme gel gör ki ne cânız
Rindân-ı harâbâtide meşhûr-ı cihânız (G.71-1)

Benim her sâ'atim sâle bedeldir nev-civân sensiz

XIX. YÜZYIL MUTASAVVİF ŞAİRLERİNDEN AYINTABLI SİRRÎ ve DİVANI

Behište dâhil olsam eylemez ârâm-ı cân sensiz (G.72-1)

*Hasta gönülü âzim-i dâr'üş-şifâ etsem gerek
Men hakîm-i vaktiden ârzû devâ etsem gerek (G.103-1)*

Dil ve Üslup Özellikleri:

Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı mensupları ne saz şairleri kadar duru, ne de divan şairleri kadar ağdalı bir dil kullanmışlardır. Şiirlerde günlük konuşma dilinden gelen pek çok kelime ve deyim yanında edebi kitaplardan alınma kelimeleri, tasavvuf ve tarikatla ilgili kavramları görebiliriz (Güzel 2000: 47-48). Mutasavvıf şairlerin dili hususundaki bu ortaklık Sırrî için de geçerlidir. Şiirlerinde Türkçe kelimelere bir hayli yer veren Sırrî tekke edebiyatına mensup şairlerin kullandığı dilden biraz daha fazla Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaları şiirinde kullanmıştır. Dolayısıyla şiirlerinin dili diğer tekke şairlerinde görülen sadelikten biraz uzaktır. Özellikle Farsça tamlamalar divanda önemli bir yekûn tutmaktadır. Fakat bunlar onun şiir dilini anlaşılmasız hâle getirmez.

Şiirlerinde tekke edebiyatı ürünlerinden nutuk ve nasihat türünü sıkça kullanan Sırrî genelde “nasihat ve hitap” tarzında bir anlatım yolunu tercih etmiştir. Bu anlatım tarzında seslenme ünlemleri ile emir ifade eden fiiller ve bir durumu belirten bildirme kiplerini kullanılmıştır. Hitap ve öğütler bazen şairin kendisi için, bazen de belirli ya da belirsiz ikinci bir şahıs içindir. Uyarıcı, öğretici, nasihat verici tarzda kaleme aldığı şiirlerinde doğrudan anlatımı tercih etmiştir. Karşıdakini ikna etme gayesi güdülen şiirlerde kullanılan üslup hem etki bakımından hem de estetik açısından düşünceye zenginlik katmıştır.

*Mekteb-i 'irfâna gel öğren fînûn-ı ma'nevî
Cidd [ü] sa'y et 'ilm-i hikmetde 'alîm-i fâzıl ol (G.116-3)*

*Kalender-meşreb ol Sırrî gibi evc-i melâmetde
Libâs-ı 'âriyetdir 'âkıbet tesbîh ü seccâde (G.166-7)*

*Ene'l-Hak remzine vâkıf olanlar terk-i cân etdi
Ki sen de terk-i cân edip erişdir lafzı ma'nâya (G.168-11)*

*Bu 'âlem fehm kıl âyîne-i âlem-nümâ ammâ
Gören bir görünen birdir ne hâcet anı işşâya (G.168-12)*

“Delil ve ispat yoluyla anlatım” tarzında kaleme aldığı şiirlerinde Sırrî, genelde tasavvufa kaynak teşkil eden âyet ve hadisleri iktibas veya telmih yoluyla kullanır. Fikrinin doğruluğunu inkâr edilmesi mümkün olmayan âyet ve hadislerden güç alarak ispat etmeye çalışır. Aşağıdaki beyitte tasavvufî şiirlerde sıkça kullanılan Bakara suresinin 156. ayeti “İnnâ ileyhî râci'ûn”u (Biz ona döneceğiz) iktibas eden şair, zahide seslenir ve bu âyete riayet etmezse cehennem ateşine maruz kalacağını belirtir.

*Zâhidâ innâ ileyhî râci'ûn esrârını
İstimâ' eyle nasîbiñ olmasiñ nâr-ı cahîm (G.126-3)*

Aşk ateşi, âşığın gönül micmerinde öyle bir tutuşur ki, âşık-bu ateşin şiddetiyle-Nebe Suresi 49-50. ayette geçen (yâ leyteni küntü turâb-Keşke toprak olsaydım) ibaresini söyleyerek feverânını dile getirir:

*Nâr-ı 'aşkı micmer-i dilde tutuşdı ol zamân
Şiddetinden söyledim yâ leyteni küntü turâb (G.12-2)*

Hadislerin kullanımı da yine telmih veya iktibas yoluylaadır. Sırrî, sahih olup olmadığına bakmaksızın yaygın olan hadisleri kullanmıştır. “Ölmeden evvel ölünüz” hadisinin sahihliği konusunda mutabakat olmasa da, varlığın ortadan kaldırılıp Allaha yönelmenin şiarını ortaya koyduğu için tasavvuf erbâbı arasında meşhurdur. Sırrî de bu hadisin anlam çerçevesini kendi benliğinde yaşadığını belirterek, varlığının yük olduğunu anlayıp benliğini yok ettiği için kendini mutlu addeder:

*Mûtu kable en-temûtuñ sırrını fehm eyledim
Varlığım bâr idi mahv oldu onuñ mesrûrüyam (G.131-8)*

Men aref (Kendini bilen Rabbini bilir) hadisinin ortaya koyduğu anlam zevkinden haberdar olan âşık, gönüldeki sırları keşfetmeye başlar:

*Hadîs-i men 'aref ma'nî zevkinden olup âgâh
Bilen ol kâşif-i esrârî öz cânda nihân eyler (G.67-3)*

Sırrî'nin şiirlerine zenginlik katan bir anlatım özelliği de bol miktarda deyim kullanmasıdır. “Güneşin buluta gizlenmesi, ayaklar altına almak, el çekmek, gözüne uyku girmemek, taş üstüne taş koymamak..” gibi divanda geçen deyimler çoğunlukla mecâzî bir anlatım içinde kullanılmıştır:

*Evc-i istignâ tarîkin tutdı dilber hâliyâ
Zulmet idüp 'âlemi gizlendi ebre âfitâb (G.9-5)*

*Fâni olup bu fenâdan el çekip ehl-i fenâ
İtmedi 'âlemde onlar taşı taş üzre nihâd (G.29-6)*

*İştîyâkıñ fikridir hâlim diğêr-gûn eyleyen
Ugramaz bîgâne çeşm-i girye- hûnum üzre hâb (G.12-5)*

*Merd olan nâmûsunu 'âlemde kılmaz pây-mâl
Terk-i nâmûs edeniñ yüzünde olmaz zerre âb (G.8-2)*

C. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ:

Sırrî'nin şiirini şekillendiren asıl kaynak tasavvuftur. O, bütün şiirlerinde, tarih manzumeleri de dahil olmak üzere, hakiki aşkın hedef gösterdiği gayeye yönelen düşüncelere yer vermiş, ya doğrudan ya da dolaylı olarak tasavvufla ilgilenmiştir. Tasavvuf, Allah'a duyulan “ilâhî aşk”la ortaya çıkmış bir akımdır. Tasavvuf ehlinin temel hedefi kötü huyları terk ederek güzel huylar edinmek ve böylece Allah'a ulaşmaktır. Dünya zevklerini bir tarafa bırakarak Allah'a sığınmak, ağyarla, nefisle mücadele etmek de tasavvufun amaçları arasındadır. Hak âşığı şairler, kendilerinden

XIX. YÜZYIL MUTASAVVIF ŞAİRLERİNDEN AYINTABLI SIRRÎ ve DİVANI

bir şey söylemezler, onların sözleri ilahi sözlerdir. Divan'ın başında bulunan ve Sırrî'nin şiirlerinin değerlendirildiği takrizde Sırrî'nin sözlerinin Hak kelamı olduğu ve tefsir edilmeye gerek bulunmadığı belirtilir:

*Kelâmı ehl-i Hakkın Hak kelâmıdır ki yok tefsîr
Anuñçün nisbet-i şî'rriyyeden añlar güzâr etmiş (Sırrî Divanı, s.2)*

Aşk, Allah'ın zâtına has bir özellik olarak, varlığın asıl gayesi ve yaratılış sebebidir. Tasavvufun özünü oluşturan "Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım." kudsî hadisi aşkın en mükemmel halini ortaya koymaktadır. Allah'ı bilmek ve tanımak aşk yoluyla olur. Âşıkın ilk yapacağı şey mâsivâdan geçmektir. Bu da nefse hakim olmak ve içteki "ben"i öldürmekle olur. Âşık ancak o zaman "bekâ bi'llâh"a erer ve sevdiğine kavuşur.

Sırrî, Allah'a uzanan aşkın ilk merhâlelerinden olan mâsivâdan vazgeçmeyi şiirlerinde sık sık işlemiştir. Aşağıdaki beyitte, iki dünya şahının, yani Allah'ın itaatli kulu kölesi olan âşık, Allah'tan gayrisından el etek çekerek tasavvufî yola girer. Yaratıcıdan başkasına meyli olmayan âşık fenâda yok olmuştur. Hiçbir varlığı olmadığı için dışarıdan dilenci gibi görünse de gerçekte Allah aşkını tattığından zevk ü safa içindedir. Âşığı bu surette görenler sîrete vâkıf olamadıkları için gerçek zevki anlayamazlar:

*Kadîmen bende-i fermân-beriyiz şâh-ı kevneyniñ
Sivâdan el yuyup dâmen çeken ehl-i 'abâyız biz (G.80-2)*

*Biz ol fakr u fenâyız kim ne meyl-i mâ-sivâmız var
Gedâyız sûretâ sîretde çok zevk ü safâmız var (G.38-1)*

Varlığını mahvedip benliğini kaybedenler ve bir sevgiliye gönülden bağlananlar ancak ilahi aşk meclisinin sohbetine katılabilirler. Varlığını ve benliğini kaybetmeyenler aşk sohbetine katılamazlar. İkilik perdesi ortadan kalkmadan vücut kendinden vazgeçmeden gönülde muhabbet peydâ olmaz:

*Varlığın mahv eyleyip sıdk ile ifnâdan dem ur
Bağla dil bir yâre bezm sohbetine dâhil ol (G.116-7)*

*Mahv et ikilik perdesini mahv-ı vücûd it
Var ola saña şâhid-i ma'nâ-yı muhabbet (G.19-5)*

Sevgilinin kutsal nefesiyle varlık örtüsünden soyunan âşık hiçlikten o kadar hoşnuttur ki, cihanın üryanı olarak şöhretin tadını çıkarır. Gönlündeki hakiki aşkın inlemelerinden dolayı zevk ü safa süren âşık fenâdan ve bekâdan geçtiği için mutlu bir hayat sürmektedir. Meyhanenin piri varlığı ortadan kaldırıp yokluk âleminde var olmayı sağlar:

*Soyunduk nefh-i kuds-i yâr ile varlık hicâbından
Hoş ol kim hiçlik nâmıyla 'üryân-ı cihânız biz (G.83-6)*

*Mahv etdi bizim varımızı pîr-i harâbât
İklîm-i 'adem meskenimiz gerçi ki hestiz (G.73-4)*

Dünyaya ait işlerden elini çeken ve mâsivâdan kurtulan âşık aşka köle olmuştur. Allah aşkına ulaşmak için insanın kendi benliğinden kurtulmasının anlatıldığı beyitlerde şâir çoğunlukla zıt kavramların oluşturduğu ahengi yakalayarak düşüncesi anlatır. Suret ile siret, varlık ile yokluk, fakirlik ile zenginlik, fenâ ile bâkîlik tezatları anlatıma farklı bir anlam zenginlik katmıştır:

*Fârigam ben şimdi çekmekden ta'alluk kaydını
'Aşka oldum bende terk-i mâ-sivâyım şimdi ben (G.148-3)*

*Göñülde sûziş-i 'aşk-ı hakîkat eylesin cevlân
Onuñ zevk ü safâsıyla fenâdan geç bekâdan geç (G.28-2)*

Şair, saf ve temiz gönüllü bir kişiliğe sahip olduğunu belirterek aşk hangâhında varlık elbisesinden soyunduğunu, mâsivâyâ karşı bir meyli kalmadığını belirterek aşk yolunda her şeyden elini eteğini çektiğini söyler. Sırrî'ye göre âşık, aşk şarabıyla sarhoş olup kendini bilmez bir şekilde kendi varlığından kurtulması gereken bir yapıda olmalıdır:

*Soyunduk hân-kâh-ı 'aşkda varlık hicâbından
Biz ol sâfi-dilânız kim ne meyl-i mâ-sivâmız var (G.38-3)*

*'Aşık oldur kim şarâb-ı 'aşk-ıla medhûş olup
Kendözin fark etmeyip Sırrî gibi sekrân gerek (G.101-7)*

Kendisi de derviş yaratılışlı olan Sırrî'nin dervişlere karşı özel bir muhabbeti vardır. Dervişleri Hak âşığı olarak gören Sırrî, dervişlerin çektiği ah ateşine değil insanın, arz ve semanın bile karşı duramayacağını belirtir. Dış görünüş itibariyle hakir görülen ve horlanan dervişlerin göntüllerinde bir sultan gizli olduğunu dile getirir.

*Âteş-i âhına tâkat mi gelir dervîşin
Değil insân tahammül edemez arz u semâ (G.4-7)*

*Görme ahkar her derâvîş-i fakîri vehm kıl
Safha-i sadrında nâ-gâh ola sultân gizlidir (G.39-8)*

*Dervîş olanlar fedhulî emrine kıldı imtisâl
Bir şâhbâziñ dâmenin tutup dilini şâd ider(G.64-8)*

Tasavvufta esas, Allah aşkıdır. Aşk, insanın madde dünyasını aşarak sınırsız bir mana âlemine ulaşmasını sağlayan engin bir duygu, engin bir heyecandır. Şarap da insanı maddenin ötesine ve üstüne götüren bir içkidir. İçkiyle ilgili terimler tasavvufta mecazî anlamda kullanılır. İçkinin verdiği sarhoşluk, mest olma, kendinden geçme halleri, tasavvufta aşkın yarattığı duyguyu, heyecanı ortaya koymaktadır. Tasavvufî istılahta, maşuk Allah; sâki, Allah sevgisini isteyenlere sunan mürşit; kadeh, mürşidin talibe sunduğu Allah bilgisi; şarap, Allah sevgisinin özü; meyhane, Allah sevgisinin sunulduğu yer, tekke, dergah; sarhoş, mürşidin verdiği mana şarabıyla kendinden geçen derviş anlamlarında kullanılır.

XIX. YÜZYIL MUTASAVVİF ŞAİRLERİNDEN AYINTABLI SİRRÎ ve DİVANI

Sırrî, Dehr Sûresi 21. ayette geçen (sekahüm rabbühüm) “Onların Rabbi, onlara tertemiz bir şarab takdim eder” ibaresini iktibas ederek aşk şarabını içenleri, bu şarabın sırrına vakıf olanları aşk meydanına çağırır. Meyhanede içtikleri şarap yüzünden insanlar arasında rezil olanların ellerinden muhabbet kadehi hiç eksik olmaz. Âşık hakikat kadehinin şarabıyla sarhoş olmuştur. Yoksa üzüm kızıyla herhangi bir tanışıklığı yoktur. Aşığın dini mey, imanı şarap olduğu için sonsuza kadar aşk sarhoşu olarak ortalıkta dolaşır. Zamanının sakisinden yani Serbest Efendi’den şarap içen şâir, aşk meyhanesinde pirinin misafiri olur. Mana kadehiyle sarhoş olmayan kimse âşığın halini anlayamaz:

*Sakâhüm rabbehüm hamrın içen gelsin bu meydâna
Onun esrârını cândan bilen gelsin bu meydâna (G.161-1)*

*Sırrî gibi rüsvâ-yı cihân ol ki eliñden
Meyhânedede tâ düşmeye sahbâ-yı muhabbet (G.19-9)*

*Sanmañ bizi me'lûf oluruz duhter-i rezle
Biz nûş-ı mey-i câm-ı hakikat ile mestiz (G.73-3)*

*Mey durur dînîm mükerrer hem de îmânım şarâb
Ben sakâhümden haber aldım ebed mestâneym (G.125-5)*

*Ben ol sâkî-i devrânıñ elinden bâde nûş itdim
Nevâz-ı nâz ile meyhâne-i 'aşkıñda mihmânım (129-3)*

*Benim hâlim mey-i ma'nûle huşyâr olmayan bilmez
Ebed mestem kıyâm-ı haşre dek men in ile ânam (129-4)*

Aşk hastası olan âşığın iyileşmesi sevgilinin vuslatının zevkine bağlıdır. Bu yüzden hekimin aşığı iyileştirmesi mümkün değildir. Aşk ateşi âşığın varlığından hiçbir eser bırakmamış onu yokluk içinde yok ederek açıklanması zor bir duruma sokmuştur:

*Hasta-i 'aşkıñ kamûmızdan elin çek ey hekîm
Zevk-i vasl-ı yârdır ancak bizim tîmârımız (G.75-6)*

*Nâr-ı 'aşkıñ varlığımdan koymadı hiçbir eser
Şerhi müşkil kim fenâ-ender-fenâyam şimdi ben (G.140-2)*

Aşk derdinin esiri olan âşığın çaresini Lokman bile bulamamıştır. Bu derde çare bulmak imkansızdır. Aşk hastalığına yakalanan âşık sakiden merhamet dileyerek lütuf şarabıyla derdine derman olmasını ister:

*Esîr-i derd-i 'aşkıñ çâresin sordum mu 'âlicden
Dedi müşkil bu derde çâre aslâ etmedi Lokmân (G.145-2)*

*Marîz-i 'aşkıña öz cân ile dûş oldum ey sâkî
Terahhum eyle sun sahbâ-yı lutfuñdan ola dermân (G.145-3)*

Aşk ateşine yanınca Hak tecelli bulur. Men aref (Kendini bilen Rabbini bilir) remzine erişen kimse aşk ateşine yanar. Âşık, rind, harap ve kalender suret gibi bir özelliği bünyesinde barındıran şairin sîretinde ne takvalar vardır:

*Yak vücûdîñ âteş-i 'aşka tecellî bula Hak
Men 'aref remzine vâkıf oldı kim sûzân olur (G.40-10)*

*Âşıkam rindem harâbâtam kalender-sûretem
Sîretim gör kim ne takvâlar şî'âr etsem gerek (G.105-3)*

Âşığa cenneti bile verseler o yine de aşkla vakit geçirdiği, ömrünü tükettiği külhanı tercih eder. Onun külhanda aşk ile geçirdiği zaman cennetten bile üstündür:

*Cenneti 'arz etseler de olmaz istilzâm dil
'Aşk-ıla külhanda 'ömrüm eylerim geşt ü güzâr (G.45-7)*

Aşkın ateşine yanmadan sevgilinin cemalini görmek mümkün olmaz. Allah'ın sırrı ve tecellînin remzi aşkta gizlidir.

*Sûz-ı 'aşka yanmadan olmaz tecellî-i cemâl
Hâne-i dilde hayâl-i dûst hem mihmân gerek(G.101-7)*

Aşk yolunda canını feda etmeyen kimsenin vuslata ermesi mümkün değildir. Aşk yolunda canını ortaya koymadığı için kavuşmayı hak etmemiştir (86-4). Canı canana vermeden vuslat mümkün olmaz. Sevgili yoluna feda edilen can sayesinde âşık canan yanında itibar kazanır:

*Hâsılı cân vermeyen cânâna müşküldür vusûl
Bez-i cân etdim bu gönülüm ind-i cânânımdadır (G.63-6)*

Dertli olan insanların dertlerine derman ararken, aşk derdine düşen âşık, derdine derman olarak tekrar dert ister. Âşığın dertleri çoğaldığında, sevgili ile daha fazla zaman geçireceği için mutluluğu bir kat daha artar:

*Derdliler dermân arar derdine ben derd isterim
Zevkim artar yâr ile ger derdim olsa bî-şümâr (G.45-4)*

Sevgiliyi uzaklarda arayan gaflet içindedir. Sevgili her dem gönülde taht kurmuş bir misafirdir. (G.86-2). Kendi cisminden habersiz olan gafil kimse canının içinde bir canan gizli olduğunu bilmez.(G.39-1)Gece gündüz sevgiliye kavuşma arzusu çeken âşık, sonunda anlar ki sevgili can içinde gizli olan bir candır:

*Rûz u şeb cânânıñ arzûsın çekerdim cân ile
Şimdi bildim kim o cânân cân içinde cân imiş (G.86-3)*

Dünya nimetlerine karşı hiçbir hırs beslemeyen Sırrî, nasihat türü şiirlerinde dünyaya bağlanmaya çalışan kimseleri uyarmaya çalışır. Dünyaya tamah eden insanları para kazanma hırsı bürümüştür. Keselerinden bir altın eksik olsa kendilerini hasta hissederler. Bu alçak dünyadan kimse murat almamıştır. Vakti geldiği zaman göç davulu herkes için çalacaktır:

XIX. YÜZYIL MUTASAVVIF ŞAİRLERİNDEN AYINTABLI SIRRÎ ve DİVANI

*Ehl-i dünyâ hırs-ı cem'-i dirhem ü dînâr olur
Zâyi' olsa kîsesinden bir pulı bîmâr olur (G.51-1)*

*Kim murâd aldı bu dehr-i dündan fikr it ahî
Vakt olur şol kûs-ı rihletden saña ihbâr olur (G.51-2)*

Gerçekte değersiz bir pula bile değmeyen alçak dünya, gönül ehlini cefa semtine sevk etmektedir. Dünya evinden hiç kimse zevk almadığı için, insan yokluk diyarında kendine yer edinmelidir. Alçak dünyanın itibarı kalmadığından, âşık dünya ve ahiretten elini eteğini çekerek inzivaya çekilmelidir:

*Ve'l-hâsılı dünyâ-yı denî bir pula değmez
Sevk etmededir ehl-i dili semt-i cefâyâ (G.173-8)*

*Dâr-ı dünyâdan ki kim kâm aldı da ben alayım
İhtiyâr edip 'adem semtin varıp bünyâd edem (G.133-3)*

*Göz yumup dünyâ vü ukbâdan mücerred olmuşam
Sırriyâ bu dehr-i dûna i'tibârım kalmadı (G.184-7)*

Sırrî, şiirlerinde zâhitlere, sufilere, fakîhlere karşı sürekli teyakkuz halindedir. Fakîhlerin samimiyetine inanmaz. Suffileri her zaman taklitçi görür, zâhitleri ise dini dışardan yaşamakla suçlar.

*Cennet ü hûrı bize vasf etmesin zühhâdlar
Biz mukîm-i sâkin-i genc-i der-i meyhâneyiz (G.76-3)*

*Zühhâd eder kürside men'-i mey [ü] mahbûb
Nûş etmediler kim bileler dem de bu demdir (G.58-8)*

*Öz başına biñ sâl 'ibâdet de ederse
Takvâ mıdır ol zâhid-i bî-mâye-i kemdir (G.58-9)*

*Sûfi taklîd ile eyler her zamân takvâ-şümâr
Kendisi sâlûs ammâ lâf ile Nu'mân olur (G.40-6)*

*Riyâz-ı cenneti vasf etmesin dildârsız nâsîh
Baña külhan bucağı yeğdir olmakdan cinân sensiz (G.72-2)*

*Nûr zann eyler ziyâ-yı nârı meyl eyler fakîh
Nârîñ ol muhrik ziyâsından ebed sûzân olur (G.40-4)*

Dinî-tasavvufî gelenek içinde şiir yazar her şairde olduğu gibi Sırrî de Hz. Aliye karşı bağlılığını ve sevgisini Hz. Ali'nin geçtiği her beyitte dile getirir. Ali redifli bir de gazel yazmıştır. İrfan madeni, Rahman mahzeni hep Hz. Ali'dir. İnsanın sırlarını bilmek Hz. Ali'nin ilim konusundaki bir sırrıdır. Kâinatın remizleri Ali kapısında gizlidir. Hz. Ali sayesinde o kapı hidayetle açılmıştır.

*'Alîdir ma'den-i irfân 'Alîdir mahzen-i Rahmân
'Alîniñ sırrıdır cevân iden esrâr-ı insândan (G.151-6)*

*Çün 'Alî bâbında feth oldu rumûz-ı kâ'inât
Kıfl-ı hâdîden hidâyetle açılmıştır o bâb (G.10-8)*

*'Alî uşşâkına ma'lûm 'Alî müştâkına mefhûm
'Alîyi bilmeyen magmûm olurlar rûz-ı hicrândan (G.151-5)*

*Gel beni mahrûm koyma câm-ı vaslından amân
Sâki-i kevser senin şânında sultânım 'Alî (G.183-3)*

*Merhamet bahri mürüvvet ma'deni kân-ı kerem
Ma'den-i fazl u sahâ hem şîr-i yezdânım 'Alî (G.183-4)*

Hiz. Hüseyin'in şehit edilmesinden dolayı Yezid'e karşı öfke duyan Sırrî bunu şiirlerine yansıtmıştır. Kan saçan kılıcının Yezid'e saplanmasını ve onu darp etmesini istemiştir. Sırrî'ye göre, Yezid'in canına lanet okuyan âşıkların dilleri iltifatlara layık bir iş yapmış sayılır.

*İktidâ edip Hüseyin-i vakte sıldken Sırriyâ
Tîg-i hûn-rîzi havâle kıl Yezîde eyle darb (G.15-7)*

*La'net-i cân-ı Yezîd itse zebân-ı 'âşıkân
Lâyık-ı eltâf olup mehbûr-ı cânân olmadı (G.188-8)*

*İktidâ edip Yezîde Şeh Hüseyin i 'dâmına
Verdi fetvâ ol la'in gör niçe bed-kirdâr olur (G.51-6)*

Sırrî şiirlerinde bağlı olduğu şeyhlerine, özellikle de Sermest Efendi'ye karşı sevgisini her fırsatta dile getirir. Hayatında büyük tesiri olan mürşidi Sermest Efendi'ye karşı saygısı ve hürmeti sonsuz olan Sırrî, çoğu şiirinde onu yücelterek övgüler yağdırır. Şeyhi Sermest Efendi'nin isminin redif olarak kullanıldığı iki gazel, bir terkiib-i bend ve şeyhinin vefatına da bir tarih manzumesi yazmıştır. Şeyhinin aşkıyla kaleme aldığı şiirlerinde ona bağlılığını ve sevgisini en üst seviyeye çıkarmıştır:

*Niçe 'arz etmesin diller saña müştâkdır cümle
Rehiñde bezl-i cân eyler bilen keyfiyyetiñ Sermest (G.18-5)*

*Garîb-i bî-kesem bi'llâhi senden özge kimsem yok
Ki sensin mücrimâna melce'-i kehfü'l-amân Sermest (G.20-7)*

*Şâh Ser-mestsîñ velîler cânınıñ cânânısıñ
Dü cihâniñ şâhısıñ hem âlemiñ sultânısın (G.106-1)*

*Muhtefî ey hâce her göz görmez envâr-ı Hak
Olmayınca âstân-ı şâh Sermeste mukîm (G.126-4)*

*Var özümde Şâh Sermestiñ hümâ-yı himmeti
Hâk-i dergâhiñda Kitmîri değil de yâ neyim (G.125-9)*

Tasavvufî hayatının ortaya çıkmasında önemli bir yere sahip olan Nakşibendî şeyhi Ahmet Efendi'ye bağlılığını şeyhinin ölümü üzerine kaleme aldığı gazelinde dile getirir.

*Hâcegân-ı Nakşibend onuñ şuyûh-ı a'zamı
Kimse bilmez Hak bilür ancak o kadr-i eframı (G.187-1)*

XIX. YÜZYIL MUTASAVVIF ŞAİRLERİNDEN AYINTABLI SIRRÎ ve DİVANI

*Onda hatm olmuşdu esrâr-ı rumûz-ı kâ'inât
Hâce-i ilm-i ledünnîniñ kibâr-ı ekremi (G.187-2)*

*Hazret-i Şeyh Ahmed-i Fârûka bezl-i cân iden
Özge bir cânâna erip cânânîniñ olur mahremi (G.187-6)*

*Rûz u şeb kan aglasîñ Sırrî revâdır ol şehe
Gıtdi elden çâresiz kaldîñ ki kaldı mâtemi (G.187-7)*

Sermest Efendi'den sonra bağlandığı şeyhi olan Ali Akif Efendi'nin eşğine yüz sürdüğünü, o keramet sahibi pirin kendisine yardım ettiğini belirtir.

*Yüzler sürelim eşğine hâce 'Alînin
Ol pîr-i keremden olur ancak bize gayret (G.22-5)*

“Şâir” redifli bir gazel yazan Sırrî bu manzumede bir şairin şiirinde neler olması gerektiği üzerinde durarak şiirin ve şairin gücünden bahseder. Yazdıklarından dolayı şairleri kötöleyen kimselere çatarak onları eleştirir. Anlayanlar için şairin her satırı arşa dayanan ve Allah'a uzanan bir merdiven basamağıdır. Şâirin hicvi ve ateş fişkırın sözleri namussuzları yakar. Şâirin sözleri, gönül sahibi insanları medheder, alçak olan insanları hicveder. Dünyada şiir yazan pek çok kişi vardır amma Sırrî gibi nüktedân şair pek azdır:

*Şâ'iri dahl etmeñ ey ehl-i garaz fehm eyleyiñ
Şi'riniñ her satrı 'arşa nerdübânı şâ'iriñ*

*Hicv ile ma'mûre-i nâmûsiler ihrâk eder
İhtirâz et hâme-i âteş-feşânı şâ'iriñ*

*Geh diler bünyâd eder sâhib-dilânı medh ile
Hicv-i ednâyı harâb eyler lisâmı şâ'iriñ*

*Bü'l-heveskârân şâ'ir çok durur âlemde kim
Lîk nâdir Sırriyâ pek nüktedânı şâ'iriñ*

Sonuç

Şiirlerinden örnekler sunarak değerlendirdiğimiz XIX. yüzyıl tasavvuf şairlerinden Antep'li Sırrî, her vesileyle dile getirdiği ilâhî aşkı, samimi olarak şiirlerine yansıtan, mahallî kalmış olmasına rağmen şiirlerinin içeriği bakımından son dönem tasavvuf edebiyatında dikkate alınması gereken bir şahsiyettir. Şiir dili, üslubu ve muhtevası klasik dönem tasavvuf edebiyatının numuneleri aratmayacak tarzdadır. Şiirlerinin tamamına tasavvufî unsurlar hâkimdir. Edebî şahsiyetinin oluşmasında bağlı olduğu Nakşibendî tarikatı ve şeyhlerinin -özellikle de her fırsatta bağlılığını dile getirdiği Abdullah Sermest Efendi'nin- büyük tesiri vardır. Tasavvufî samimiyeti şiirlerine ve yaşantısına etki etmiş bir şahsiyet olarak dinî tasavvufî Türk edebiyatı sahasında göz ardı edilmemesi gereken bir şair konumundadır. Diğer yandan sosyal hayatın içinde yaşamını basit ticarî faaliyetler sürdürerek idame ettiren bir insanın, tasavvufî içerikli şiir yazması, yaşadığı dönemde Antep'te var olan kültürel ve edebî ortamın özelliklerini göstermesi